

Васил Кондов (Тараклия, Молдова)

**КЪМ ВЪПРОСА ЗА БЪЛГАРСКИТЕ ЗАЕМКИ
В ГАГАУЗКИЯ ГОВОР НА С. КОНГАЗ,
РЕПУБЛИКА МОЛДОВА**

Resume

In the article, on the basis of antroponymistiks and dialect material, is proved the fact about the function of the Bulgarian Language among the population of the village Congaz in the past.

През учебните 2006–2011 години бях лектор по български език, литература, история и култура в Комратския държавен университет. Голяма част от студентите ми българисти бяха от гагаузки произход от Комрат и околните селища. Веднъж в междучасие една от студентките ми от с. Конгаз в мое присъствие в разговор със свои колеги произнесе следния израз: „*Уш с'янь л'ямды гел'ярсинь б'юнь университет'еда?*“

Без да разбирам гагаузки, това *уш* обаче веднага привлече цялото ми внимание. Помислих си: „Не може да не е българското *уж*...“ Помолих студентката да ми преведе израза. И наистина, значението на тази думичка в гагаузкия говор съвпадна със значението на частицата *уж* в българския език.

Но нито един от речниците на гагаузкия език, доколкото си спомних, не съдържа такава дума. Разлистих ги още веднъж: на Г. А. Гайдаржи и др. (Гайдаржи, Тукан 1973), на П. Чеботарь (Чеботар 1992), на Н. И. Бабоглу и И. И. Бабоглу (Бабоглу – Бабоглу 1993), на П. Чеботарь и И. Дрон (Чеботар, Дрон 2002). Няма я включена в нито един от тях! Тогава си спомних за „Българските народни песни от с. Конгаз, Бесарабия“ на Г. Занетов, публикувани в списание на БАН (Занетов 1933). В предговора

към тази сбирка от български народни песни, събрани от него 50 години преди тази им публикация, авторът отбелязва доста подробно кои хора и семейства в това селище са или са били българоезични. Не бяха малко! Във връзка с българската думичка, заемка в гагаузката реч на моята студентка, изводът се налагаше от само себе си: тя е следа от това българиезично население в селото, което с течение на времето се е гагаузирало в езиково отношение... Интересно беше и другото нещо, което се случи след време. Когато дойде мигът за избор на теми за дипломни работи, студентката Полина Радова от Конгаз избра не някаква друга, а тъкмо тема, свързана с българските заемки в родния ѝ гагаузки говор: „Българските заемки в говора на гагаузите от с. Конгаз“ (Радова 2010)...

И се справи много добре с тази тема! Макар че при обсъждането и утвърждаването ѝ в катедрата колегите преподаватели изразиха съмнение дали ще се събере достатъчно материал за написване на цяла дипломна работа върху такава тема.

Голяма част от българските заемки в гагаузките говори битуват преди всичко във вид на имена – лични и фамилни, на прякори. Може да се предположи, че преди изселването на това население от българските земи в Бесарабия неговата антропонимия вероятно изцяло или до голяма степен се е намирала под българско влияние.

При прегледа на фамилните имена (ФИ) на жителите от Конгаз например прави впечатление фактът на достатъчно голямото количество ФИ, които всъщност са си чисти български лични умалителни имена, с пълна българска редукция на широката гласна О в У в краесловието (Список 1989; Телефонный справочник 1998; Телефонный 2009): **Андрейчу, Банчу** (умалит. от *Баню* или *Баньо* – по-рядка форма на *Баню* с меко окончание; *Баню* – а) от старинно ‘бан’ 1. Областен владетел; 2. ‘голедец, богаташ’; б) съкрат. от *Върбан, Хубан* или друго подобно име), **Бею** (според Ст. Илчев: *Бейо* – източна форма на *Бего*, от тур. *bey* ‘голедец, бей’ (Илчев 1969 : 69), **Бошкю** (т. е. *Божко*), **Вълчу** и **Вьльчу** (т. е. *Вълчо*), **Дойкю** (умалит. от *Дойо* или съкрат. направо от *Радой* (Илчев 1969:

177), **Душку** (съкрат. от *Радуш* или умалит. от *Душо*, *Душан* (Илчев 1969: 179), **Жежу** (според Ст. Илчев, възможно от *Жего* (Илчев 1969: 203); според Г. Занетов „името Джеджу не е нищо друго освен порумъненото българско име *Желяз*” (Занетов 1933: 125), **Калчу** (умалит. от *Кальо*, което пък е съкрат. от *Калин*, *Калофер*, *Калоян*, *Калистър* (Илчев 1969: 236), **Кирчу** (умалит. от *Киро*, *Кирил* (Илчев 1969: 257), **Минку** (умалит. от *Миньо*, *Мино*, съкрат. от *Михаил* или от *Мина* – грц. *Мина*, сродно с грц. *минас* ‘месец’ – име на календарския светия (Илчев 1969: 336), **Нягу** (яковска форма на *Него* – мъжка форма срещу *Нега* или съкрат. от *Негослав* – изчезнало в България, но запазено в рум. *Neagi* (Илчев 1969: 356, 364), **Стаму** (според Ст. Илчев: съкратено от *Стамат* или от *Стамен* (Илчев 1969: 463), **Стефу** (съкрат. от *Стефан* – от грц. *Стефанос* ‘венец’ – име на календарския светия (Илчев 1969: 465), **Сынку** (срв. у Ст. Илчев: *Сънков*, *Сухиндол* и *Варна* (Илчев 1969: 472), където и до ден днешен има гагаузи), **Съпчу** (т. е. *Събчо*, умалит. от *Събо*, *Съби*, а то съкрат. от *Съботин* (Илчев 1969: 472), **Ташку** (умалит. от *Ташо*, което е от *Атанас* (от грц. *Атанасиос* ‘безсмъртен’ или *Анастас* (от грц. *Анастасиос* ‘възкръснал’ (Илчев 1969: 479), **Франгу** (от грц. *франгос* ‘европеец’ (Илчев 1969: 513), **Харчу** (според Ст. Илчев – от *харч* ‘разноски’ (Илчев 1969: 519); според нас, може да е и от *Гарчу*, умалит. от *Гаро*, а то – от диал. *гар* ‘сив, мургав, черен’ – защитно име (Илчев 1969 : 127), записано погрешно с **х** под руско-украинско езиково влияние – фрикативно г).

Както се вижда, около 20 ФИ у жителите на това селище са образувани от съответните форми на български лични имена! Подобни форми на ФИ има и в други гагаузки селища, но къде-къде по-малко в сравнение с Конгаз!

За наличието на българоезичие сред населението на селището красноречиво свидетелстват, според нас, и такива необичайни ФИ като **Грахмез**, **Самсй**, а също така и ФИ, създадени въз основа на прякори от български думи: **Таралеш** ‘таралеж’, **Завричко** (вж. у Ст. Илчев: *Завръкчийски* – от диал. **завръкчия* ‘натрапник, лепка’ (?) Шишманово (Самоковско) (Илчев 1969 : 207).

Относно ФИ Самсѝ Г. Занетов отбелязва следното: „Сега се запознах с един конгазец Захарий Самсѝ. Първият Самсѝ е бил праядо му, чието кръщелно име той не помни. Този първи Самсѝ бил наречен така, защото сам си ходел на нивата, без жена и деца“ (Занетов 1933: 123). ФИ *Грахмез* безспорно се състои от две съставки, първата от които е абсолютно ясно, че представлява българската дума грах. По отношение на втората може да се предположи, че е свързана или с думата *месо*, или с думата *мезя*, или с някоя друга дума или форма...

Интересно е, че използваните източници за ФИ в Конгаз не съдържат фамилното име **Тукан** ‘ирон. българин’ (така румъните и молдованите наричат българите, след което името започва да се използва и в езика на гагаузите). Народната етимология обяснява името *тукани* по нар. *тука*. Все пак ние допускаме възможността името *тукан* да се мотивира от друго име на българите във Влашко и Молдова, наследено от булгарите: *тукан* : *дуган* (Балкански, Кондов 2012: 97; Балкански, Цанков 2010: 460), което иначе често се среща в другите гагаузки селища... (например: Дезгинжа, Чокмайдан, Чадър Лунга, Вулканещи, Комрат и др. (Список 1989; Телефонный справочник 1998; Телефонный 2009). Това е така вероятно защото българоезичното население в селището действително е било доста многобройно, за да бъде оразличавано с прякора, а след това и с ФИ *Тукан*.

В заключение може да се отбележи, че и записаните от Г. Занетов български народни песни, и разгледаният по-горе антропонимен материал са сериозно доказателство за някогашното българоезичие сред населението на най-голямото гагаузко селище в Бесарабия. А нещата относно другата българска лексика в говора, представена тук само с част. *уж*, без съмнение, при добро изследване на диалекта, ще поднесат още много интересни изненади...

ЛИТЕРАТУРА

Бабоглу, Бабоглу 1933: Бабоглу, Н. И., И. И. Бабоглу, Гагаузско-русский и русско-гагаузский школьный словарь, Кишинев.

- Балкански, Кондов 2012:** Балкански, Т., Кондов, В. Бесарабски бележник, В. Търново
- Балкански, Цанков 2010:** Балкански, Т., Цанков, К. Енциклопедия на българската ономастика, В. Търново.
- Гайдаржи, Тукан 1973:** Гайдаржи, Г. А. и др., Гагаузско-руско-молдавский словарь, М.
- Занетов 1933:** Занетов, Г. Български народни песни от с. Конгаз, Бесарабия. – В: Списание на БАН, кн. XIV, с. 121–143.
- Илчев 1969:** Илчев, Ст. Речник на личните и фамилни имена у българите, С.
- Радова 2010:** Радова, П. Българските заемки в езика на гагаузите от с. Конгаз. Дипл. работа, Комрат; Българските заемки в говора на гагаузкото население в с. Конгаз, Р. Молдова. – В: Българският език в Молдова, Комрат, с. 60–61.
- Список 1989:** Список абонентов телефонной сети Комратского района, Кишинев.
- Телефонный справочник 1998:** Телефонный справочник Комратского района.
- Телефонный справочник 2009:** Телефонный справочник АТО Гагаузия.
- Чеботар 1992:** Чеботарь, П. Краткий гагаузско-русский словарь, Комрат.
- Чеботар, Дрон 2002:** Чеботарь, П., И. Дрон, Гагаузско-руско-румьинский словарь, Кишинев.